

ХРИСТИЯНСЬКА ОСНОВА В АНТРОПОНІМАХ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті розглянуто імена, пов'язані з християнською основою, а також проаналізовано прізвища Західного Поділля, в основі яких засвідчено лексеми сакрального змісту.

Ключові слова: антропонім, апеллатив, прізвище, церковно-християнське ім'я.

Наталія Рулєва

Христианская основа в антропонимах Западного Подолья

В статье рассматриваются имена, связанные с христианской основой, а также анализируются фамилии Западного Подолья, в основе которых засвидетельствованы лексемы сакрального содержания.

Ключевые слова: антропоним, апеллатив, фамилия, церковно-христианское имя.

Natalia Ruliova

United Christian framework antroponimah Western Podillya

This article discusses the names associated with the Christian basis, as well as the names of the Western Podillya, in which the sacred zasvidetel'stveno token content.

Key words: anthroponymy, appellativ, surname, the Church and the Christian name.

У лексичному складі кожної мови, зокрема й української, власні назви займають особливе місце. Це цілком закономірно, оскільки в житті суспільства антропоніми відіграють важливу роль. Вони тісно пов'язані з історією народу, з його культурою. Власні імена, як і загальні назви, є продуктом історії, на них нашаровуються риси національної культури. Антропонімія є скарбницею історико-культурної спадщини, предметом спеціального вивчення загальної історії народу.

Велика частина аналізованих прізвищ Західного поділля утворена від імен, етимологія яких пов'язана із релігією.

Відомо, що система імен, яка побутує в українського народу, формувалася упродовж багатьох століть. Основу її складають імена християнського календаря.

У кінці X ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і старовірського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували використовувати паралельно з новими християнськими іменами. На відміну від тих, що виникли на слов'янському мовному ґрунті, нові імена церковного календаря для східних слов'ян були чужі, незрозумілі й важкі для вимови. Тому нові імена на Русі приживалися дуже повільно. Спочатку їх упроваджували в ужиток представники панівних класів, а згодом почали використовувати й широкі маси міського населення. У сільських місцевостях офіційні імена, як і сама християнська віра, закріпилися значно пізніше, після розпаду Київської Русі. Тривалий час існувало подвійне найменування людей: офіційне, не при народженні, і домашнє, „мирське”.

Побутує, як стверджує М. Худаш, думка – і вона підтверджується східно-слов'янськими писемними джерелами, – що різні розряди давніх слов'янських власних нехрещених імен, правда, вже трансформованих в індивідуальні прізвища, які в пізніші віки нерідко закріпилися за родинами, ставали спадковими і згодом функціонували як прізвища, так або інакше проіснували аж до XVII ст. [12, с. 20], а за деякими іншими свідченнями – навіть до XVIII ст. [6, с. 108].

Візантійські християнські імена, або імена християнського календаря, запозичені разом із уведенням християнства на Русі у X ст. Ці канонізовані (узаконені) церквою і зафіксовані у спеціальних книгах (святыях) імена давали під час хрещення. Візантійські

імена охоплюють давньогрецькі, давньоримські і давньоєврейські. На українському ґрунті вони набули спеціального звукового оформлення, обросли різноманітними варіантами і вже давно не сприймаються як запозичені.

Канонізовані церквою імена на території сучасної України приживалися поступово. „Незважаючи на поширеність церковних імен у XIV-XV ст., – пише дослідниця словотвору актової мови Л.Л. Гумецька, – слов'янські особові назви не входять з ужитку. Іноді одна й та сама особа є носієм церковного і слов'янського імені: на имя максима инако влада драгосиновича” [2, с. 28].

Отже, розглянемо імена *давньогрецького походження*:

Амброзій – (у словнику Амвросій, Амбросій) – від ambrosios – належний безсмертним, божественний [11, с. 37];

Анастасія – жін. до Анастас; від anastasis – воскресіння [11, с. 119];

Денис – особове ім'я Dionysios; від Dionysos – Dionis; у гр. міфології – бог життєвих сил природи, вина і веселощів [11, с. 55];

Дмитро – Demetrios (присв. прикм. до Demetr) – стосовний до Деметри, належний їй, у гр. міфології Деметра – богиня родючості та хліборобства [11, с. 56];

Зіновій – від Zeus – Зевс і bios – життя (буквально: який живе, догоджаючи богам) [11, с. 60];

Зіновія – жін. до Зіновій [11, с. 141];

Майя – гр. Maia у грецькій міфології Майя – богиня весни, мати Гермеса [11, с. 156];

Мирон – від myron (дієприкм. від дієслова туго – плачу – який плаче; за іншим тлумаченням – від *myron* – миро- запашна олія, яку використовують у християнських церковних обрядах (буквально: той, хто пахне миром) [11, с. 78];

Теофіл – від *theos* – Бог і *phileo* – люблю [11, с. 102];

Тимофій – від *time* – честь, шана і *theos* – Бог (буквально: той, хто шанує Бога, богобоязливий) [11, с. 102];

Тодосій – від *theos* – Бог і *dosis* – дар, дарунок (буквально: Божий дар) [11, с. 106];

Теодосій – жін. до Феодосій; від *theos* – Бог і *dosis* – дар, дарунок (буквально: Божий дар) [11, с. 188];

Федір – від *theos* – Бог і *dofon* – дар, дарунок (буквально: Божий дар) [11, с. 105];

Феодосія – жін. до Феодосій від *theos* – Бог і *dosis* – дар, дарунок (буквально: Божий дар) [11, с. 188];

Христина – ім'я Christine; від christianos – християнин [11, с. 190].

За значенням такі чоловічі і жіночі імена звичайно прославляють богів.

Другу підгрупу візантійських християнських імен становлять імена *давньоримського (латинського) походження*:

Діана – від *deus* – Бог, у давньоримській міфології Діана (Dіапа) – богиня Місяця і полювання [11, с. 133];

Сергій – рим. родове ім'я Sergius; можливо, від *servus* – служитель [11, с. 98].

Третю підгрупу складають імена *давньоєврейського* походження, етимологія яких пов'язана із прославлянням Бога:

Ганна – Channa; від chanan – він був милостивий, виявляв ласку [11, с. 128];

Данило – Daniel – мій суддя – Бог [11, с. 55];

Захар – Zekharya – згадав Ягве (Бог) (буквально: Божа пам'ять) [11, с. 60];

Іван – Yochanan – Ягве (Бог) змилосердився, Ягве (Бог) помилував (буквально: Божа благодать; дар богів) [11, с. 61];

Ілля – Eliyah, Eliyahu – мій Бог – Ягве [11, с. 64];

Йосип – ім'я Yoseph він (Бог) додасть [11, с. 65];

Манолій – (у словн. Мануїл) – скороч. варіант імені Еммануїл; ім'я Immanuel – з нами Бог [11, с. 57];

Матвій – ім'я Matithyah, Matithyahu – дар (Бога) Ягве (буквально: Божа людина) [11, с. 76];

Михайло – ім'я Mikhael від mikhael – хто як Бог (рівний Богові) [11, с. 79];

Назарій – nazar – він присвятив себе Богові [11, с. 81];

Семен – sama – чути, слухати або simon – той (Бог) чує [11, с. 98].

До окремої групи відносять імена, запозичені з інших мов. Етимологія окремих з них також пов'язана із сакральним: запозичені з німецької мови **Аліна** – запоз.; нім. Alina, Aline; можливо, виникло через скорочення імен Ангеліна, Аделіна [11, с. 116]; **Інга** – запоз.; давньовірхньонімецьке Inga; ingwio – Бог [11, с. 143]; запозичене з французької мови **Анжеліка** – запоз.; фр. Angélique, від лат. angelica – ангельська [11, с. 120]; запозичене зі слов'янських мов **Ян** – запоз.; п.,ч. Jan.

Поступово, починаючи з XV ст., усі імена християнського календаря остаточно перебрали на себе функцію власних, а слов'янські побутові, „мирські” імена були витіснені на друге або й третє місце і згодом перетворилися на прізвища та прізвиська.

Сьогодні, в часи перебудови й оновлення нашого суспільства, посилення інтересу до рідної історії та культури, дедалі частіше використовуються рідко вживані або й забуті імена на зразок *Артем, Максим, Леся, Соломія, Настя, Мирослава, Марфа* та ін.

Загальновідомо, що раніше період обряд наречення новонародженого повністю належав церкві. Під час церковного обряду хрещення священник обирав із святців, календарного церковного списку святих, ім'я для новонародженого. Процес наречення дитини не був лише формальним ритуалом, він розглядався як духовне прилучення людини через ім'я до релігії. Ім'я в християнській релігійній традиції виконувало сакральну функцію. Святий, ім'ям якого було наречено дитину, вважався її духовним охоронцем, небесним заступником. У церковних календарях вказували й етимологію кожного імені, тому значення їх було загальновідомим.

У православних святцях, на відміну від католицьких, на кожен день року припадає, як правило, поминання кількох святих, отже священник мав можливість вибору імені з-поміж кількох. Деякі імена згадувались у святцях неодноразово, іноді понад 10 разів (ім'я **Іван** поминалось 79 днів на рік, лише в січні були дні Іоанна Предтечі, Іоанна Кушника, Іоанна Златоуста тощо), інші ж були рідкісними, екзотичними.

І сьогодні дуже часто батьки обирають для своєї дитини те ім'я, яке „сама дитина принесла з собою своїм народженням”: дитині дають ім'я того святого, честь якого під час її народження відзначає церква. До календаря заглядати майже не доводиться, бо кожен знає, що у грудні таким святом є *Андрія, Миколая*, у січні – *Василя*, у травні – *Юрія*, у липні – *Івана*, у серпні – *Іллі*, у листопаді – *Михайла* і т. д. Релігійні люди в цьому вбачають закон, за яким кожна людина не просто повинна мати свого патрона, тобто покровителя чи охоронця серед святих, а що вона вже народжується з ним.

Антропонімікон Західного Поділля характеризують прізвища, в основі яких лежать різні пласти апелятивної та пропріальної лексики. Серед них вагоме місце займають прізвища, в основі яких засвідчено вищеназвані імена різної словотвірної структури. До цих імен додавалися форманти: а) патронімічні (*-ич, -ович (-евич), -инець, -овець*); б) посесивні (*-ів (<-ов, -ев), -ин (-ін)*); в) поліфункціональні (*-ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -ець, -енко, -ськ- (-цьк-, -зьк), -ей, -ій, -ай, к-о*). Наприклад: *Даниленко, Данько, Данилів, Данчук, Данюк, Денисенко, Дениско, Деник, Денисів, Дмитрюк, Дмитрів, Дмитренко, Дмитренко, Йосипенко, Йосипів, Йосипчук, Іванюк, Іванчук, Іваненко, Іванів, Іваньо, Івасюк, Івасечко, Іваненко, Івась, Іванчук, Митрюк, Мих, Михно, Матвієнко, Мацько, Мацьо, Мацьок, Мацьків, Махно, Назарчук, Назарій, Назаренко, Миронюк, Мироненко,*

Мирончик, Тимофійчук, Тимофій, Тимофійв, Тимчук, Тимко, Ганнусенко, Ганнусів, Оленюк, Оленич, Настусяк, Настусів, Оленчук, Іллів, Ілляшенко, Ілько, Ільків, Іллюк, Олександрюк, Семенюк, Семененко, Семенів, Сеньо, Сергієчко, Сергійчук, Степаненко, Степанів, Стефанів, Федорів, Федорин, Федорченко, Федорчук, Федориха, Федорко та багато ін.

Нами зафіксовано й такі сучасні прізвища Західного Поділля, в основі яких лежать імена-композиції та відкомпозиції на позначення назв сакрального змісту: *Богдан, Богданенко, Богданів, Бодьо, Бода, Богослав, Богуслав, Богославець, Божук* та ін.

Як давньоруська чи генетично праслов'янська спадщина особові власні імена-композиції в XIV-XVIII ст. хоч були вже антропонімічними раритетами, усе ще становили невід'ємний складник староукраїнської антропонімічної системи. Окремі мовознавці вважають, що первісно іменам-композиціям передувало ціле речення, яке містило побажання новонародженому. З часом таке речення конденсувалося в складному слові [5; 4, с. 35].

Крім імен та імен-композицій, в основі прізвищ ми зафіксували й апелятиви на позначення назв сакрального змісту. Прізвища такого типу можна поділити на кілька груп:

1) прізвища, утворені лексико-семантичним способом: *Ангел, Апостол, Владика, Дяк, Йордан, Капелан, Кардинал, Католик, Ксьондз, Ксьондзик, Паска, Риза, Спас, Християн, Церковний, Зацерковний* та ін.;

2) прізвища, утворені морфологічним способом (за допомогою різноманітних формантів): *Апостолюк, Біблій, Вікарчук, Дяків, Дякович, Дякун, Дяченко, Дячиха, Паламарчук, Паламаренко, Пономарчук, Попадин, Попадинець, Попик, Попів, Попівняк, Попюк, Попович* тощо;

3) прізвища, утворені основокладанням: *Богомаз, Богоніс, Божазора, Дябога, Хвалібога, Христогрив* і под.

Отже, прізвища Західного Поділля, як і прізвища інших регіонів України, зберігають великий масив запозичених і питомих власних та загальних найменувань, пов'язаних із сферою сакрального, засвідчуючи постійну й глибоку релігійність українського народу.

Література

1. Бучко Г.Є. Роль імен, прізвищ та апелятивних означень особи у творенні українських прізвищ // VI Респ. ономаст. конф. (4-6 грудня 1990 р.). – Одеса, 1990. – С.19-20.
2. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
3. Гумецька Л.Л. Народні форми хрещених імен в українській мові XIV–XV ст. // Українська історична та діалектна лексика. – К., 1985. – С.113-116.
4. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові імена в побуті українців XIV – XVII ст. – К. : Наук. думка, 1988. – 170 с.
5. Железняк И.М. Очерк сербохорватского антропонимного словообразования (суффиксальная система сербохорватской антропонимии конца XII – XV вв. – К., 1969. – 128 с.
6. Залеський А.М. Спостереження над українськими прізвищами XVII ст. (на матеріалі інвентаря с. Перегінське) // Дослідження і матеріали з української мови. – К., 1964. – Т. 6. – С. 133-144.
7. Зинин С.И. Структура русских антропонимов XVIII века (на материале актовых книг г. Москвы) // Ономастика. – М. : Наука, 1969. – С. 79-89.
8. Остап Р.І. Із життя сучасних українських прізвищ // Українська пропріальна лексика. – К. : Кий, 2000. – С.115-121.
9. Рувьова Н.І. Засоби і способи ідентифікування особи на Західному Поділлі (кінець XVIII – початок XIX ст.) // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. праць – Вип. 6. – Одеса, 2005. – С. 194-203.
10. Рувьова Н.І. Апелятивні означення особи в основах прізвищ Західного Поділля // Слово і текст: Зб-к наук. праць. – Вип. 2. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 357-363.
11. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К. : Наук. думка, 1996. – 335 с.
12. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
13. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови : Лексика і фразеологія. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 592 – 620.